

DOPIS SVATÉHO OTCE FRANTIŠKA O OBNOVĚ STUDIA CÍRKEVNÍCH DĚJIN

Drazí bratři a sestry,

v tomto dopise bych se s Vámi chtěl podělit o několik myšlenek týkajících se důležitosti studia církevních dějin, především proto, abych pomohl kněžím lépe interpretovat společenskou skutečnost. Chtěl bych, aby tato otázka byla vzata v potaz při formaci nových kněží a ostatních pastoračních pracovníků.

Jsem si plně vědom, že během formačního období kandidátů kněžství se studiu církevních dějin věnuje velká pozornost, a je to tak správně. Zde bych chtěl především pozvat k rozvoji skutečné historické vnímavosti mladých studentů teologie. Historická vnímavost neznamená jen prohloubené a detailní poznání nejdůležitějších momentů dvaceti století, které má křesťanství za sebou, ale také a především vznik jasné důvěrného vztahu k historickému rozměru, jenž je vlastní lidskému bytí. Nikdo nemůže opravdu poznat, kdo je nyní a čím chce být zítra bez toho, aniž by udržoval vztah, který jej spojuje s předchozími generacemi. To platí nejenom na úrovni prožívání jednotlivců, ale také na širší úrovni společenství. Studovat historii a vyprávět o ní totiž pomáhá udržet zažehnutý „plamen kolektivního vědomí a svědomí“.¹ Jinak totiž zůstává pouze osobní paměť skutečností svázaných s vlastními zájmy nebo vlastními emocemi, bez opravdového spojení s lidským a církevním společenstvím, ve kterém žijeme.

Správné historické vnímání pomáhá každému z nás mít smysl pro proporce, smysl pro míru a schopnost pochopení skutečnosti bez nebezpečných a neinkarnovaných abstrakcí, smysl pro to, co skutečnost opravdu je, a ne jak si ji představujeme nebo požadujeme, aby byla taková, jakou ji chceme mít. Tak je možné navázat vztah se skutečností, který zve k etické odpovědnosti, ke sdílení, k solidaritě.

Podle slovní tradice, kterou nemohu doložit písemnými zdroji, jeden velký francouzský teolog říkával svým žákům, že studium dějin chrání před „ekleziologickým monofyzitismem“, tedy před příliš andělským pojetím církve, která není skutečná, protože má své skvrny a své vrásky. Církev, stejně jako matku, milujeme takovou, jaká je, jinak ji nemilujeme vůbec, anebo milujeme pouze výplod naší představivosti. Dějiny církve nám pomáhají dívat se na skutečnou církev, abychom ji mohli milovat takovou, jaká existuje ve skutečnosti, církev, která se naučila a stále se učí ze svých omylů a ze svých pádů. Jen církev, která poznává a uznává sebe samu i ve svých temných okamžicích, bude schopna chápat skvrny a zranění světa, v němž žije; a pokud se bude snažit uzdravit tento svět a pomoci mu růst, bude to dělat stejným způsobem, kterým se snaží uzdravit a umožnit růst sobě samé, i když v tom často není úspěšná.

Jedná se o nápravu onoho hrozivého pojetí, které nám dává uchopit skutečnost pouze na základě triumfalistické obrany funkce nebo role, kterou člověk zastává. Právě toto pojetí, jak jsem zdůraznil v encyklice *Fratelli tutti*, umožňuje vnímat zraněného muže z podobenství o dobrém Samaritánovi jako rušivý prvek vzhledem k vlastnímu pojetí života, protože je „nikdo“, subjekt „bez úlohy“.²

Mimochodem, vychovávat kandidáty kněžství k dějinné vnímavosti je očividnou nutností. A zvláště v naší dnešní době, v níž „sílí proces ztráty dějinného vědomí, což vede jen k dalšímu rozkladu. Lze pozorovat, jak se do kultury vkrádá určitý druh ‚dekonstruktivismu‘, na jehož základě lidská svoboda prohlašuje, že tvoří úplně všechno od nuly. Nadále platí pouze potřeba bezmezného konzumu a zdůrazňování rozličných forem bezobsažného individualismu“.³

¹ Srov. Poselství Svatého otce Františka k 53. světovému dni míru 1. ledna 2020 (8. prosince 2019), 2.

² Srov. Papež František, encyklika *Fratelli tutti* o bratrství a sociálním přátelství, Assisi 3. října 2020 (dále jen: FT), 101.

³ FT, 13.

Důležitost napojení se na dějiny

Obecněji je třeba říci, že dnes všichni – a nejenom kandidáti kněžství – potřebujeme obnovit naši dějinnou vnímavost. Do těchto souvislostí zapadá rada, kterou jsem dal mladým: „Když vám někdo říká, abyste ignorovali své dějiny, abyste odmítali zkušenosti starších lidí, abyste pohrdali minulostí a vzhlíželi jen k budoucnosti, kterou vám nabízí – což není to snadný způsob, jak si vás chce touto nabídkou přitáhnout, abyste mu pak dělali jen to, co vám řekne? Takový člověk potřebuje, abyste byli prázdní, bez kořenů, abyste ničemu nedůvěřovali, abyste věřili jen jeho slibům a podrobovali se jeho plánům. Právě tak působí ideologie různého druhu, které ničí (jinými slovy dekonstruují) všechno, co je jiné, a tak mohou vládnout bez jakéhokoli odporu. K tomu potřebují takové mladé lidi, kteří pohrdají dějinami, odmítají duchovní a lidské bohatství předávané po generace a nedbají na nic z toho, co bylo předtím.“⁴

Abychom pochopili skutečnost, musíme ji zasadit do diachronního (vývojového) rámce, i když vládne tendence čtení fenoménů, které ji zplošťují synchronně (v soudobé perspektivě), krátce řečeno: které se na přítomnost dívají bez minulosti. Únik před minulostí znamená velmi často určitou formu slepoty, která nás tlačí k tomu, abychom se starali o svět, který neexistuje, a plýtvali na něj energií, abychom si pokládali falešné problémy a směřovali k nevhodným řešením. Některá z takových čtení reality mohou možná být užitečná pro malé skupinky, ale určitě ne pro celek lidstva nebo křesťanského společenství.

Potřeba větší dějinné vnímavosti je tudíž daleko naléhavější v době, v níž je rozšířena tendence obejít se bez paměti, nebo zkonstruovat paměť, která bude přizpůsobena nárokům vládnoucích ideologií. Tváří v tvář vymazání minulosti a dějin, nebo před „tendenčními“ historickými vyprávěními může práce historiků, jejich poznání a jeho široké rozšíření být hrází vůči mystifikacím, zaujatým revizionismům a veřejnému využití zaměřenému na ospravedlnění válek, pronásledování, výrobu, prodej a spotřebovávání zbraní a mnoha dalších zel.

V dnešní době se můžeme setkat s častým šířením falešné paměti, uměle vytvořené a také lživé, a současně s nepřítomností dějin a dějinného vědomí v občanské společnosti i v našich křesťanských společenstvích. Všechno se ještě zhoršuje, když pomyslíme na příběhy, které jsou zjevně i tajně předem vytvářeny, aby sloužily ke konstruování pamětí pro jeden případ, ad hoc, nebo pamětí utvářejících identitu anebo ji vylučující. Úloha historiků a znalost výsledků jejich práce je dnes rozhodující a může být jedním z protijedů při střetu se smrtícím režimem nenávisti, který se opírá o nevědomost a předsudky.

Zároveň nám právě prohloubené a sdílené poznání dějin ukazuje, že se nemůžeme zabývat minulostí s rychlou interpretací, která je zbavena vazby na své důsledky. Minulá nebo i současná skutečnost není nikdy prostým fenoménem, který může být redukován na naivní a nebezpečná zjednodušení. A už vůbec není možné ji zjednodušit na pokusy těch, kdo jsou přesvědčeni, že jsou dokonalí a všemocní jako bohové, a chtějí vymazat část dějin a lidstva. Je pravda, že lidstvo má své hrozné okamžiky a velmi temné osobnosti, ale pokud je úsudek utvářen především prostřednictvím médií, sociálních sítí anebo z výhradně politického zájmu, jsme vždy vystaveni iracionálnímu výbuchu hněvu nebo emoce. Říká se, že věc postavená mimo kontext slouží obvykle jako záminka. V takovém případě nám historické studium může pomoci, protože historikové svou přísně používanou metodou pro analýzu minulosti mohou přispět k pochopení složitosti celého problému. Bez takového pochopení není možná proměna současného světa s odhlédnutím od ideologických deformací.⁵

Památka celistvé pravdy

Připomeňme si Ježíšovu genealogii, jak ji vypráví svatý Matouš. Nic není zjednodušeno, zrušeno nebo vymyšleno. Rodokmen Páně je vytvořen pravdivou historií, v níž jsou přítomná některá pro-

⁴ Papež František, posynodní apoštolská exhortace *Christus vivit* k mladým diákonům i k celému Božímu lidu, Loreto 25. března 2019, 181.

⁵ *FT*, 116, 164-165.

blematická jména a je zdůrazněn hřích Davidův (srov. Mt 1,6). Nakonec vše končí a rozkvétá v Marii a v Kristovi (srov. Mt 1,16).

Pokud se to odehrálo v dějinách spásy, stává se to i v dějinách církve: Církev „je někdy dokonce po slibném počátečním postupu nucena vzít s lítostí na vědomí ústup nebo aspoň zůstat ve stadiu nehotovosti a nedostatečnosti.“⁶ Církev také „dobře ví, že mezi jejími údy, ať kleriky nebo laiky, nechyběli v průběhu tolika staletí lidé, kteří se zproněvěřili Božímu Duchu. I v dnešní době církev ví, jak velká vzdálenost dělí poselství, které přináší, od lidské slabosti těch, jimž bylo svěřeno evangelium. Ať dějiny soudí tyto nedostatky jakkoli, my si je musíme uvědomovat a rozhodně proti nim bojovat, aby nebyly na škodu šíření evangelia. Církev též ví, jak musí staletou zkušeností neustále zrát ve svém vztahu ke světu.“⁷

Upřímné a odvážné studium církevních dějin pomáhá Církvi lépe pochopit její vztahy k různým národům, a toto úsilí má pomáhat při vyjádření a interpretaci nejtěžších a nejvíce zmatených okamžiků v dějinách těchto národů. Nemůžeme nikoho vyzývat k zapomnění, „nemůžeme si dovolit, aby nynější a nové generace zapomněly na to, co se stalo. Tato vzpomínka je zárukou a podnětem vytváření spravedlivější a bratrštější budoucnosti“.⁸ Z tohoto důvodu kladu důraz na to, že „nelze zapomenout na šoa. [...] Nesmíme zapomenout ani na atomové bomby vržené na Hirošimu a Nagasaki. [...] Nesmíme zapomenout ani na pronásledování, obchod s otroky a etnická vyvražďování, která se děla v některých zemích a která někde dosud trvají, a mnoho dalších dějinných událostí, kvůli nimž se stydíme za své lidství. Musíme je stále znovu a znovu připomínat a nepodlehnout při tom lhostejnosti nebo únavě. Dnes je snadné upadnout do pokušení otočit tento list se slovy, že se ty věci staly přece už dávno, a my musíme hledět dopředu. To ne! Bez paměti se nikdy neposuneme dopředu, bez rozsáhlé a jasné paměti nemůžeme mluvit o pokroku. [...] Mám proto na mysli nejen vzpomínku na brutality, ale také na všechny, kdo si uprostřed takto otráveného a demoralizovaného prostředí zachovali svou důstojnost a malými i velkými gesty projevovali solidaritu, odpuštění a bratrství. Připomínat dobro je velmi správné. Odpustit neznamená zapomenout. [...] I když je tu něco, na co rozhodně nesmíme zapomenout, přesto můžeme odpustit“.⁹

Výzkum historické pravdy je společně s pamětí nutný, aby Církev mohla zahájit – a pomoci zahájit společnosti – upřímné a účinné kroky smíření a společenského souladu: „Ti, kdo byli zavilými nepřáteli, musejí mluvit pouhou a čistou pravdu. Musejí se učit pěstovat kající smýšlení, jež dokáže přijmout minulost, aby osvobodilo budoucnost od vlastních zklamání, zmatků i projekcí. Jenom na základě dějinné pravdy založené na faktech budou schopni velkorysého a vytrvalého úsilí o vzájemné pochopení a snahy o novou syntézu pro dobro všech.“¹⁰

Studium církevních dějin

Na tomto místě bych chtěl přidat několik poznámek a postřehů, které se vztahují ke studiu dějin církve.

První postřeh se týká rizika tohoto typu studia, kdy může dostat čistě chronologické pojetí a stále si jej uchovávat, nebo mít chybně apologetické zaměření, které proměňuje dějiny Církve v pouhou oporu dějin teologie nebo spirituality minulých dob. Jednalo by se o způsob studia a v důsledku toho i výuky církevních dějin, které nerozvíví tu vnímavost k historické dimenzi, o níž jsem mluvil na začátku.

⁶ II. vatikánský koncil, dekret *Ad gentes* o misijní činnosti církve, Řím 7. prosince 1965, 6.

⁷ II. vatikánský koncil, pastorační konstituce *Gaudium et spes* o církvi v dnešním světě, Řím 7. prosince 1965 (dále jen GS), 43.

⁸ Papež František, promluva u Mírového pomníku v Hirošimě, Japonsko 24. listopadu 2019; L'Osservatore Romano 25.–26. listopadu 2019, s. 8 (překlad Milana Glasera na webu české sekce Rádia Vatikán).

⁹ FT, 247-250.

¹⁰ FT, 226.

Druhý postřeh se týká skutečnosti, že církevní dějiny vyučované na celém světě jakoby trpěly celkovým redukcionismem, jakousi služebnou přítomností vůči teologii, která se však často ukazuje jako neschopná reálně vstoupit do dialogu s živoucí a existenciální skutečností mužů a žen naší doby. Protože církevní dějiny, vyučované jako součást teologie, nemohou být odpojeny od dějin společnosti.

Třetí postřeh se týká skutečnosti, že v průběhu formace budoucích kněží ještě nemáme výchovu k četbě pramenů. Například jen zřídka jsou studenti schopni číst základní texty antického křesťanství, jako je třeba List Diognétovi, Didaché nebo Akta mučedníků. Pokud je ale neseznámíme s prameny, chybí nástroje četby bez ideologických filtrů a teoretických předporozumění, což nedovoluje živé a stimulující přijetí.

Čtvrtý postřeh se týká nutnosti „dělat dějiny“ Církve – podobně jako „dělat teologii“ – nejenom s přesností a přesností, ale také s vášní a nasazením: s takovou vášní a osobním i komunitním nasazením, které jsou vlastní tomu, kdo je zapojen do evangelizace a nevybral si neutrální a sterilní místo, protože miluje Církev a přijímá ji jako matku, takovou, jaká je.

Následný postřeh, který vychází z předchozího, se dotýká vztahu mezi dějinami Církve a eklesiologií. Historický výzkum má neodmyslitelný příspěvek k vypracování eklesiologie, která by byla skutečně historická a zaměřena na tajemství.¹¹

Předposlední postřeh mi leží hodně na srdci, a týká se vymazání stop těch, kdo v průběhu staletí nemohli nechat zaznít svůj hlas, což znesnadňuje věrnou historickou rekonstrukci. A zde se ptám: není snad pro historika Církve privilegovaným výzkumným polem vynést na světlo co nejvíce lidovou tvář těch nejposlednějších a zrekonstruovat historii jejich porážek a zneužití, která museli snášet, ale také jejich lidské a duchovní bohatství, a tak dodat nástroje pro pochopení dnešních fenoménů okrajovosti a vyloučení?

V sedmé a poslední poznámce chci připomenout, že dějiny Církve mohou pomoci k novému zužitkování veškeré zkušenosti mučednictví, při vědomí toho, že nejsou církevní dějiny bez mučednictví a že se tato cenná památka nesmí nikdy ztratit. I v dějinách svého trápení „Církev uznává, že mnoho získala a může získat i z odporu svých protivníků a pronásledovatelů“.¹² Právě tam, kde církev netriumfovala v očích tohoto světa, dosáhla své největší krásy.

Na závěr chci připomenout, že mluvíme o studiu, ne o žvanění, povrchní četbě, tedy nikoli „vyjmout a kopírovat“ souhrny z internetu. Mnozí nás dnes „tlačí k dosažení laciného úspěchu, diskreditují oběť a našeptávají myšlenku, že studium je k ničemu, pokud nedává ihned něco konkrétního. Ne, studium slouží k pokládání otázek, k tomu, abychom se nenechali znecitlivit banalitou, abychom hledali smysl života. Je třeba vyžadovat právo nenechat převládnout početné sirény, které dnes odrazují od tohoto hledání [...] To je váš velký úkol: odpovědět na ochromující odrhovačky kulturního konzumu dynamičnými a silnými volbami, hledáním, poznáním a sdílením“.¹³

Bratrsky

FRANTIŠEK

Dáno v Římě u svatých Janů v Lateránu 21. listopadu roku 2024,
ve dvanáctém roce mého pontifikátu, o památce Zasvěcení Panny Marie v Jeruzalémě

¹¹ Srov. II. vatikánský koncil, dogmatická konstituce *Lumen gentium* o církvi, Řím 21. listopadu 1964, 1.

¹² GS, 44.

¹³ Papež František, proslov na setkání se studenty a akademickou obcí na náměstí svatého Dominika v Boloni 1. října 2027: AAS 109 (2017), 1115.